

Arkeologin och Bibeln

Bibeln gör anspråk på att berätta om händelser som faktiskt inträffat vid en viss tid och på en bestämd plats. Det betyder att det smala segment av historien som skildras i Bibeln kan ha lämnat spår som kan iakttas än idag. När vi tar del av vad arkeologin vaskar fram kan vi dock, enligt artikelförfattaren, behöva vara försiktiga med de enkla och snabba slutsatserna. Han har tagit den brittiske arkeologen Kenneth Kitchen till hjälp i en ämnesintroduktion.

BIBELARKEOLOGI HAR ALLTID varit ett spännande fält för oss som tror att Bibeln verkligen är Guds Ord och beskriver verkliga historiska händelser. Om Bibeln är sann måste också det den säger överensstämma med verkligheten. Detta har gjort arkeologin till en vetenskap där såväl bibeltrogna som bibelkritiska hämtar ammunition för sin argumentation. Desto viktigare är det då att vi verkligen försöker ge en korrekt bild av i vilken utsträckning arkeologin kastar ljus över Bibelns vittnesbörd.

HUR ARBETAR ARKEOLOGERNA?

Arkeologi är ofta en mycket långsam vetenskap; en arkeologisk utgrävning kan hålla på i flera år. Lager efter lager grävs fram av fyndplatsen och man dokumenterar och katalogiserar varje litet fynd så att man i princip skulle kunna återställa hela området i efterhand.

Ofta finner man i en utgrävning lager från flera olika epoker. En stad blev så småningom förstörd av krig eller någon annan katastrof.

Sedan återuppbyggdes den helt enkelt ovanpå den förra staden. När man åker runt i Israel ser man ofta s.k. *teler* i landskapet, små berg som i själva verket innehåller lager på lager av städer som byggts upp ovanpå varandra.

Därför arbetar arkeologerna ofta med att utforska dessa olika lager, s.k. *strata*. Man gräver i princip aldrig ut en hel *tel* – för det första är det ett alldeles för omfattande projekt och för det andra är det viktigt att spara delar av platsen intakt för framtida forskning, då man ju troligen kommer att ha ännu bättre utgrävningstekniker än vi har idag. Därför gör man ofta stickprov på några olika ställen i en *tel* genom att gräva schakt igenom hela *telen*.

Det är naturligtvis väldigt viktigt att kunna datera de olika fynd man gör. Här har i huvudsak två olika metoder använts. Den första är att jämföra inskriptioner. Skrivstilar skiftar över tid; så var det också i Kanaan och Israel. Efter hand som nya fynd har gjorts har man fått en stor mängd jämförelsematerial och en hel del inskriptioner har kunnat dateras med säkerhet eftersom redan kända historiska händelser nämns. Med utgångspunkt från dessa har olika skrivstilar sedan daterats och är man lyckosam nog att hitta inskriptioner i en utgrävning kan det hjälpa till att datera det *stratum* man gräver i.

Det vanligaste är dock att använda lergods för datering. Även på Gamla testamentets tid gick det mode i saker och ting och när en ut-

grävning görs hittar man ofta mängder av lerskärvor. Efter hand som åldern på olika strata i olika utgrävningar har kunnat fastställas har man också fått ett stort jämförelsematerial av lergods. Det visar sig att varje epok har sin speciella stil. Därför kan man med hjälp av lergods med stor säkerhet datera ett stratum.

ARKEOLOGINS BEGRÄNSNINGAR

Ofta ges intrycket att arkeologin kan bevisa eller motbevisa saker som står i Bibeln. Det är bara delvis sant. Det är riktigt så till vida att man med utombibliska fynd ibland kan belägga att en viss person i Bibeln verkligen existerat eller att en viss händelse ägt rum. Olika fynd kan också kasta ljus över sociala, religiösa och kulturella fenomen som vi möter i bibeltexterna. Men vi måste samtidigt förstå att arkeologin oftast arbetar med hypoteser och antaganden.

Ibland kan man höra påståenden som att arkeologin bevisat att det till exempel inte fanns några kameler i Kanaan på Abrahams tid och att Bibeln har fel när den påstår något sådant. Det är nonsens. Arkeologin kan aldrig bevisa icke-existensen av något; det förutsätter ju att vi har alla tillgängliga fakta och det är en omöjlighet. Även om vi grävt i hela Israel och inte hittat en enda referens till en kamel, så betyder det inte att kameler inte kan ha funnits i Israel.

Ibland kan man också höra påståenden om att arkeologin har bevisat att Bibeln har rätt. 1955 kom till och med en bok av Werner Keller med titeln *Men Bibeln hade rätt*, där han listade alla fynd som han ansåg hade bevisat Bibelns påståenden. Problemet är bara att fynd sällan är tvärsäkra utan måste tolkas. Tiden har visat att många av de fynd som Keller menade var bevisade bibliska påståenden senare kommit att omtolkas. Det är alltså vanskligt att göra alltför säkra påståenden om vad som är bevisat och inte bevisat.

I bibelarkeologin kan man urskilja två motsatta skolor, den minimalistiska och den maximalistiska. Minimalisterna avfärdar ofta alla påståenden om att något skulle bevisa uppgifter i Bibeln. I dess mest extrema form påstår minimalismen att så gott som inga historiska påståenden i Bibeln kan beläggas arkeologiskt. Motsatsen är maximalismen, som menar att det finns gott om arkeologiska belegg för bibliska händelser. Också här finns en extrem riktning, som till varje pris försöker bevisa att Bibeln har rätt. Tyvärr är det ofta sådana försök som bibeltrogna kristna använder i sin argumentation och då blir det i själva verket ganska ovetenskapligt och spekulativt. De flesta arkeologer intar en moderat hållning och befinner sig någonstans på skalan mitt emellan dessa två extremer.

BIBELARKEOLOGINS FALLGROPAR

Eftersom bibelarkeologin har så starka religiösa undertoner har den blivit en lukrativ marknad för bedragare. Så basunerades t.ex. för några år sedan ut att man funnit Jakobs benkista – den Jakob som var bror till Jesus. Det var t.o.m. så att inskriptionen på benkistan löd: ”Jakob, son till Josef, broder till Jesus”. Det slutgiltiga beviset för att Jesus var en historisk person hade alltså hittats. Men några arkeologer började fatta misstankar och när fyndet undersöktes närmare upptäckte man att det hela var en förfalskning. Spåren ledde till samlaren Odad Golan. Hos honom hittade man en hel verkstad för tillverkning av förfalskningar. Många av de fynd man tidigare trott var äkta har nu fått omvärderas. Flera av förfalskningarna är så skickligt gjorda att de lurat arkeologer och vetenskapsmän i årtionden. Det är alltså sunt att ha en viss skepsis när fynd presenteras som inte är hittade *in situ* (på platsen), dvs. under en utgrävning där man kan bevisa att fyndet är äkta.

Ett annat slags bedragare är de pseudoarkeologer som gör anspråk på att ha hittat fan-

Man har hittat Jerobeam II:s sigill, ett tydligt och direkt belägg för att denne bibliske kung verkligen är en historisk person.

tastiska saker. Många kristna fascineras av påståenden om att man nu kunnat bevisa Bibeln och så köper de okritiskt allt som låter fromt. Ron Wyatt är det mest klassiska exemplet; han påstod att han hittat Noas ark, Sodom och Gomorra, Goliats svärd, vagnshjul efter faraos armé i Röda havet och sist men inte minst förbundsarken. De visade sig vara helt absurda påståenden vid närmare påseende.¹ Ändå är det många kristna som tror på honom, helt enkelt därför att han har en from fasad och berättar om hur människor kommit till tro genom hans fantastiska fynd. Det är alltså sunt att ha en i någon mån ifrågasättande attityd mot påståenden i stil med att man nu hittat det ena eller det andra arkeologiska fyndet som bevisar något i Bibeln.

VILKA SLAGS FYND HAR VI?

När vi nu har problematiserat arkeologin något, är det dags att konstatera att arkeologin verkligen också har kastat ljus över mycket i Bibeln. Den världsberömda egyptologen Kenneth Kitchen utkom 2003 med boken *On the Reliability of the Old Testament* där han går igenom vad vi egentligen kan veta om Bibeln utifrån arkeologin i de olika bibliska epokerna. Kitchen är ett högt aktat namn inom arkeologin och som en av de ledande egyptologerna besitter han avsevärd kunskap om den bibliska omvärlden och arkeologin.

Kitchen utgår ifrån tre olika slags material.

(1) För det första finns de direkta fynd vi faktiskt har som kastar ljus över Bibeln. Så har man t.ex. hittat Jerobeam II:s sigill, alltså ett tydligt och direkt belägg för att denne bibliske kung verkligen är en historisk person.

(2) För det andra har vi indirekta fynd. 1993–1994 hittade man i Tel Dan en *stèle* där uttrycket "Davids hus" finns. Inskriptionen dateras till mitten av 800-talet, dvs. bara drygt 100 år efter Davids livstid – alltså ett kraftfullt indicium på att David verkligen var en historisk person.

(3) För det tredje har vi ett stort jämförelse-material från omvärlden. Egypten och Mesopotamien var vid denna tid viktiga kulturcentra, och vi har en mängd material att jämföra bibeltexterna med. Ett exempel på detta är att man kan jämföra förbundsslut i Israel med hur man slöt förbund i Mesopotamien vid samma tid. Man kan då konstatera en god överensstämmelse mellan Bibeln och jämförelsematerial från omvärlden.

Jag kommer nu att med utgångspunkt i Kitchen's bok ge några exempel på vad vi egentligen kan veta om de olika epokerna i Gamla testamentet utifrån arkeologin. Kitchen går i sin bok igenom samtliga epoker i Gamla testamentet, men jag kommer främst att fokusera på patriarktiden, Josuas erövring av Kanaan och kungatiden.

PATRIARKBERÄTTELSEN

Vi kan av naturliga skäl inte förvänta oss några direkta arkeologiska fynd när det gäller Abraham, Isak, Jakob och deras familjer. De var kringvandrande nomader och lär inte ha lämnat några fysiska spår efter sig som är åtkomliga för oss idag. Återstår då att ställa frågan: Stämmer berättelserna överens med det vi vet från omvärlden vid den här tiden?

En vanlig teori bland bibelforskare är att patriarkberättelserna är ihopdiktade någon gång under den babyloniska fångenskapen, dvs. ungefär 500 f.Kr. Om denna teori är riktig så borde berättelserna spegla den tidens vetande. Det är nämligen en omöjlighet att författaren i så fall skulle kunna ha någon som helst kunskap om hur livet i Kanaan tedde sig 1500 år tidigare. Men är det så? Speglar patriarkberättelserna epoken kring 500 f.Kr.? Eller är det i själva verket så att patriarkberättelserna speglar en mycket äldre tid?

För att svara på den frågan får vi gå till jämförelsematerialet. Vad säger patriarkberättelserna om sådant som kulturella seder, namn, priser osv.? Vilken tidsepok stämmer bäst in på patriarkberättelserna?

Kitchen tar upp flera exempel på jämförbart material, inte minst från Mesopotamien. Ett exempel är slavpriser. Josef säljs för 20 silverpenningar. Vid vilken tidsepok kostade en slav ca 20 silverpenningar? Här kan vi jämföra slavpriser från olika tidsepoker i Mesopotamien. Om vi studerar tiden före 2000 f.Kr. så kostade en slav ungefär 12 silverpenningar. 1750 f.Kr. har priset stigit till 20 silverpenningar. På 1500- och 1400-talet har vi prisuppgifter på 30 silverpenningar. (För övrigt är det just 30 silverpenningar som anges som pris för slavar på Mose tid.) På 800-talet f.Kr. kostade en slav i Mesopotamien 50 silverpenningar och runt 500 f.Kr. hade priset stigit till nästan 120 silverpenningar! Så vilken tidsepok stämmer bäst in? Utan tvekan tiden runt 1750

f.Kr., vilket också stämmer väl överens med Bibelns egna påståenden om när patriarktiden ägde rum.

Kitchen jämför också sättet för avtalslut eller förbundsslut i olika epoker i Bibeln och i omvärlden. Det blir alltför tekniskt att här gå in på detaljer, men det visar sig vid en närmare granskning att man slöt förbund på olika sätt under olika tidsepoker. Under vissa tider varvades eder med villkor, under andra tider hade man en längre prolog och sedan kom villkoren och slutligen ederna. Vi finner också sådana skillnader i Gamla testamentet, t.ex. ser patriarkernas förbund lite annorlunda ut än förbundet vid Sinai. Och det visar sig i Kitchens undersökning att förbunden i patriarkberättelserna bäst stämmer in på tiden 2000–1700 f.Kr.

Annat som stämmer väl med perioden runt 2000–1700 f.Kr. är sådant som namn, hur maktallianserna ser ut i patriarkberättelserna och i omvärlden, hur Jakob delar upp arvet mellan sina söner osv. Allt som allt gör detta, enligt Kitchen, att vi med stor sannolikhet kan placera patriarkberättelserna till 2000–1700 f.Kr. Det är den tidsepok som stämmer bäst med det bibliska materialet. Vi kan också konstatera att berättelserna gör ett högst trovärdigt intryck utifrån det vi vet från arkeologin i de omgivande kulturerna.

JOSUA OCH INTÅGET I KANAAN

Ett annat frågekomplex gäller berättelsen om Josua och intåget i Kanaan. Ofta påstås i bibelkritisk litteratur att erövringen av Kanaan aldrig har ägt rum och att vi inte har några som helst spår av en sådan.

Här får vi till att börja med vara noggranna med läsningen. Vad säger bibeltexterna egentligen? Ser vi efter så upptäcker vi snart två saker:

(1) För det första var det aldrig någon total erövring av Kanaan. Den tycks också ha tagit

lång tid. Inte förrän på Davids och Salomos tid var hela riket under israeliternas kontroll.

(2) Endast tre städer förstördes: Jeriko, Ai och Hasor. Om de andra städerna står det bara att de intogs – antingen lät israeliterna kanaanéerna bo kvar eller bosatte de sig själva i de städer de hade intagit.

De arkeologiska fynden bekräftar i själva verket denna bild. Ett oerhört viktigt fynd är *Mernepta-stelen* i Egypten. På den finns folk som Edom, Moab och Israel nämnda. Israels folk nämns som ett av folken i Kanaan – och detta så tidigt som 1209 f.Kr. Detta är ett mycket starkt belägg för att Israel som nation fanns redan på 1200-talet.

I övrigt finns det gott om jämförelsematerial som gör Josua bok trovärdig. Kampanjrapporten är tidstypisk. Texten beskrivs det tidigaste skeendet detaljerat. Därefter ges en mer översiktlig bild av erövringarna. Josuas ledarroll är typisk för tiden. Den typ av kvinnliga värds-husvärdar som Rahab representerar är endast kända i källor fram till 1100-talet. Namnen i Josua bok är tidstypiska. Och de gränslistor och stadslistor som förekommer i Josua bok är också tidstypiska fenomen. Mycket tyder alltså på att vi kan placera Josua bok till 1200-talet.

För några år sedan gjorde man en utgrävning av alla bosättningar i en stor del av det som en gång var Manasses område.² Resultatet av utgrävningarna var mycket intressant. Det visade tydligt att ett nytt folk vandrat in österifrån under 1210–1150 f.Kr. Invandringen tycks ha gått fredligt till, det nya folket bodde i bergen medan urbefolkningen bodde i dalarna. De arkeologiska fynden visar att befolkningen i Manasses område under denna tid fördubblades! Allt talar alltså för att en invandring av ett nytt folk ägt rum just vid den tid då Bibeln hävdar att Josua intog Kanaans land. Och att det på vissa ställen varit en slags fredlig samexistens motsägs på intet sätt av bibeltexterna.

Men Jeriko, Ai och Hasor då? Borde vi inte

kunna hitta ruinerna efter Josuas erövring? Svaret är både ja och nej. När det gäller Jeriko så säger Bibeln att staden inte återuppbyggdes förrän i mitten av 800-talet. De murar som föll på 1200-talet hade då säkert sedan länge eroderat av väder och vind. När det gäller Ai så vet vi inte exakt var det låg, och då är det svårt att finna några belägg för en erövring. Men faktum är att Hasor är väl känt – och att arkeologiska fynd visar att staden erövrades och förstördes under just den tid då Josua påstås ha intagit Kanaan.

KUNGATIDEN

När det gäller direkta arkeologiska belägg för Bibeln är kungatiden utan tvekan den mest väldokumenterade epoken. Från mitten av 800-talet f.Kr. finns så gott som samtliga kungar från såväl Israel som Juda belagda i utombibliska källor. Det kan då tyckas märkligt att de två mest kända kungarna, David och Salomo, helt saknar sådana belägg. Det har fått många bibelkritiker att avfärda de båda storkungarna som rena fantasier eller överdrifter. Och nog kunde vi väl förvänta oss en hel del material om dessa två berömdheter?

Det finns faktiskt flera orsaker till att vi har så lite arkeologiskt material om David och Salomo. I egyptiska källor finner vi inga referenser alls till dem, men det är inte så märkligt då egypterna aldrig dokumenterade främmande kungar. Och när det gäller källor från Mesopotamien så utgör tiden för David och Salomo ett politiskt vakuum. Assyrierna blir inte aktiva i området förrän 853 f.Kr. Från och med den tiden har vi som ovan nämnts belägg för i princip alla kungar.

Vi kan alltså inte förvänta oss att finna David och Salomo i utombibliska källor. Men borde det inte finnas massor av intressanta fynd i Jerusalem? Jo, säkert! Problemet är bara att den del där Jerusalem låg på Davids och Salomos tid inte kan grävas ut, eftersom det är ett

Hiskias mur är kanske det mest sensationella fyndet, den mur som Hiskia byggde då Jerusalem hotades av Sanherib, en berättelse som är väl dokumenterad i Kungaböckerna, Krönikeböckerna och Jesaja.

mycket tättbebyggt område. I det område av Davids stad där man faktiskt har kunnat göra arkeologiska utgrävningar har man hittat massor av intressanta fynd från kungatiden. Men beläggen för Davids och Salomos regering ligger nog fortfarande gömda under bostäderna ovanpå Davids stad. Och tempelområdet, där vi möjligen också skulle kunna hitta belägg för Salomos aktiviteter, är politiskt omöjligt att gräva ut.

Nu är vi dock inte helt utan utombibliska belägg för att David och Salomo är historiska personer. Som jag redan nämnt hittade man för några år sedan en *stela* i Tel Dan där "Davids hus" – dvs. den dynasti som härstammar från David – omnämns. ("Davids hus" blev benämningen på staten Juda.) *Stelen* är daterad till mitten av 800-talet, alltså mycket tidigt under kungatiden. Det är därmed en säker indikation på att David verkligen är en historisk person.

Kitchen konstaterar att det jämförelsematerial vi har från omvärlden stämmer väl överens med den beskrivning av tiden som Bibeln ger. Och han menar också att arkeologerna oriktigt senaredaterat en hel del fynd, som mycket väl skulle kunna vara byggnadsverk av Salomo. Så pågår en debatt bland arkeologerna om flera

byggnadsverk, som man funnit i olika städer som grävts ut. Det finns stadsportar, som uppenbarligen är befästa vid samma tidpunkt, och på flera platser finns något som antingen är stallar eller någon slags förrådshus. Från början daterades dessa fynd till Salomos tid, medan konsensus i forskarvärlden idag snarare är att storkungar som Ahab eller Jerobeam II är upphovsmän. Kitchen ifrågasätter dock detta och menar att fynden mycket väl kan vara lämningar från just Salomos tid.

Det finns som sagt en mängd intressanta fynd från senare delen av kungatiden. Den judiska delen av Gamla staden i Jerusalem blev sönderbombad av araberna 1948. När judarna återtog området vid sexdagarskriget 1967 bestämde man sig för att starta en arkeologisk utgrävning innan man återuppbyggde stadsdelen igen. Ett enormt projekt tog vid och en mängd intressanta fynd gjordes. I muséer under markytan kan man se lämningar efter husen i de fina kvarteren från Jesu tid och man kan också se ett av de hus som brändes ner av romarna år 70 e.Kr. När det gäller gammaltestamentlig arkeologi är Hiskias mur kanske det mest sensationella fyndet. Man har grävt ut en god sträcka av den mur som Hiskia byggde då

Jerusalem hotades av Sanherib, en berättelse som är väl dokumenterad i Kungaböckerna, Krönikeböckerna och Jesaja. Arkeologerna har också hittat tydliga lämningar från Nebukadnessars erövring av Jerusalem år 586 f.Kr., bland annat pilspetsar som hade använts i kriget.

I Davids stad kan man också ta en promenad genom Hiskias tunnel. Det är en fantastisk upplevelse att vada igenom vattnet i den 533 meter långa, trånga tunnel som går under de allra äldsta delarna av Jerusalem. Bibeln berättar om hur Hiskia grävde tunneln då han hotades av Sanherib, för att ordna med vattenförsörjning till staden under en eventuell belägring. Tunneln hittades redan 1838, men först 1880 fann man en inskription med en detaljerad beskrivning av exakt hur det gick till då Hiskia grävde den – ett fantastiskt belägg för en konkret historisk händelse, som också beskrivs i Bibeln.

När man grävde ut Davids stad fann man också ett helt förråd med sigill från kungatiden. Här finns sigill från flera olika tjänstemän som omnämns i Bibeln, bland annat i Jeremia bok. Faktum är att man till och med funnit ett sigill som tillhört Baruk, Jeremias egen skrivare.

Går vi utanför Jerusalem så torde Meshastenen vara det viktigaste fyndet. Det är en *stèle* som återfanns på moabitiskt område 1868. Den beskriver i detalj ett krig mellan kung Mesha i Moab och den israelitiska kungen Joram, en händelse som finns återgiven i 2 Kung. 3 kap. Det visar sig att den bibliska beskrivningen av kriget mellan Joram och Mesha stämmer väl med hur Mesha själv beskriver händelseförloppet.

Det finns också fynd som hjälpt oss att förstå bibelberättelser som vi tidigare inte kunnat tolka riktigt. Så har t.ex. fynd från Ugarit i Syrien gett oss en hel mytologi om guden Baal. Det har då visat sig att guden Baal var en åskgud, dvs. den gud som garanterade regnet och som slungade blixtrar mot jorden. Inte märkligt då att Herren strider mot Baal genom att sända torka, och att han visar sin makt vid tvekampen på Karmel genom att sända en blixtr från en klar himmel!

Det finns alltså mängder av belägg från senare delen av kungatiden som på punkt efter punkt bekräftar den historieskrivning Bibeln ger.

AVSLUTNING

Vi kan alltså konstatera att man bör anta en försiktig och kritisk hållning när man argumenterar utifrån arkeologiska fynd. Vi måste vara medvetna om att resultaten sällan är säkra utan att det finns gott om utrymme för olika tolkningar. Samtidigt kan vi också konstatera att arkeologin på flera punkter hjälpt oss genom att kasta ett bekräftande ljus över personer och händelser i Bibeln. Ett sunt användande av arkeologiska fynd kan alltså vara en både fruktbar och spännande ingång till att förstå mer av Guds Ord till oss idag.

Fredrik Hector

Bibellärare, Etiopien

---

1. Se "Har förbundsarken återfunnits?" i Genesis 1-2001.

2. Se "Israel enters Canaan" i Biblical Archaeology Review 5-1991.